

26. ДАЧО. – Спр. 104. Информации по вопросам деятельности православной церкви и духовенства направленные Уполномоченному Совету по делам религии, 03.01.1956 – 27.12.1956. – 71 арк.
27. Становище Української Католицької церкви в Україні 1979-1980 рр. // Мартирологія. Українська католицька церква. Документи і матеріали. – Торонто – Балтимор : Християнський самвидав України, 1985. – С. 707–725.
28. Гой Я. Спогади. – Чернівці, 2015. (Архів автора). – С. 3.
29. ДАЧО. – Спр. 305. Обзор зарубежных средств массовой информации по вопросу положения католической церкви и остатков униатства в СССР, 11.04.1980. – 15 арк.
30. Нова Буковинська газета. – 1996. – № 23. – 14 черв. – С. 5.

Nestor Mysak

The church of Dormition of Virgin Mary in Chernivtsi: two centuries for God's and Ukraine's sake

The article analyzes the two-centuries history of activity and development of UGCC in Chernivtsi in Terms of Austrian-Hungarian, Romanian and Russian occupation and during Ukrainian independence.

Keywords: UGCC, Church of Saint Tadeus, Dormition of Virgin Mary, Father T. Maksymovych, Father K. Kostetsky, A. Sheptytsky, Romanian occupation, V. Zalozetsky, Lviv “pseudo-council” of 1946, UCCC underground.

Надійшла до редакції 16.09.2015 р.

УДК: 2, 27-28; 3, 32:322

© Надія Стоколос
(Рівне)

ЗАХИСТ РОСІЙСЬКИМ ЮРИСТОМ А.Ф. КОНІ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ «УПОРСТВУЮЩИХ» УНІАТІВ ХОЛМЩИНИ І ПІВДЕННОГО ПІДЛЯШСЯ (80 – 90-ті рр. XIX ст.)

Використовуючи джерела та наукову літературу, автор аналізує внесок видатного російського юриста, державного і громадського діяча Анатолія Федоровича Коні у захист релігійних прав «упорствующих» Холмщини і Південного Підляшся, тобто тих уніатів, які після офіційного «возз'єднання» уніатської Холмської єпархії з Російською Православною Церквою (1875 р.) не визнали себе православними.

Ключові слова: Російська Православна Церква, Греко-Уніатська Церква, «упорствующие», уніати, Синод, Сенат, Холмщина і Південне Підляшся.

Постановка проблеми та виклад матеріалу. На початку 1875 р. завершилося офіційне «возз'єднання» останньої у межах Російської імперії уніатської Холмської єпархії з Російською Православною Церквою. Оскільки воно не тільки суперечило прагненням абсолютної більшості її вірних, а й реалізувалося за допомогою адміністративно-силових методів, зокрема тиску, переслідувань, ув'язнень, вивезень на заслання, використання військових каральних експедицій, масових езекуцій, то призвело до того, що одним з її наслідків стала проблема десятків тисяч так званих «затягих» або «опірних», тобто тих уніатів, котрі вперто не визнавали себе православними. Тоді їх офіційно було прийнято називати «упорствующими».

Вони не ходили до своїх колишніх церков, які тепер уже підлягали урядуванню Холмсько-Варшавської єпархії Російської Православної Церкви, не хрестили дітей у православних священиків, не ховали небіжчиків за російсько-православним обрядом, не відзначали православних свят, не укладали церковних шлюбів у православних храмах [11, с.51]. Значна частина з них тоді горнулася до Римо-Католицької Церкви, але її духовенство не завжди наважувалося відкрито приймати їх до Костелу, оскільки від нього суворо

вимагалось не допускати «до виконання релігійних треб за римо-католицьким обрядом осіб, які не належали до цього сповідання, особливо православних» [17, арк. 5]. Тих, хто категорично відмовлявся перейти до російського православ'я, карали ув'язненнями, грошовими стягненнями, а також виселеннями під нагляд поліції в інші регіони імперії. Це були переважно Катеринославська, Херсонська та Оренбурзька губернії [11, с. 50]. Так, упродовж 1875 р. із сідлецької в'язниці в ті краї було виселено 140 осіб, котрі не хотіли приймати православ'я, а з більської - 120. Зрештою тільки в Катеринославській і Херсонській губерніях у першій половині 1876 р. опинилося 612 «упорствующих» уніатів, тобто тих, хто в недавньому минулому були мешканцями Холмщини і Південного Підляшшя [11, с. 50]. В середині 1876 р. у Сідлецькій губернії у в'язниці утримувалося близько 200 колишніх уніатів. У судах цієї ж губернії в цей час були заведені карні справи на 43 особи за протидію поліції при риквізиціях їхнього майна як покарання «за віросповідний спротив» [11, с. 54]. З роками чисельність «упорствующих» холмщаків і підляшан унаслідок усіх цих каральних заходів не зменшувалася, а, навпаки збільшувалася. Так, якщо 1875 р. у Люблінській і Сідлецькій губерніях їх нараховували приблизно 70 тис., то 1897 р. – уже 83 тис. [11, с. 56-57]. З цього приводу в звіті обер-прокурора Синоду за 1897 р. акцентувалося, що до православ'я «упорствующие» «ставляться з озлобленням, з духовенством уникають зустрічей а бесід, а до померлих православних священників загалом не допускають». На вмовляння хрестити дітей за православним обрядом багато з них відповідають: «Скоріше втопимо, ніж охрестимо у вашій Церкві» [11, с. 57].

Витоки драматичної релігійної ситуації на теренах Холмщини і Південного Підляшшя пізніше проаналізував І. Власовський. З цього приводу він, зокрема, писав, що метою тієї широкої акції «була не тільки правда тієї чи іншої релігійної віри, а під прикриттям її політичний інтерес – поширити стан свого посідання і закріпити його на Підляшші й Холмщині, з боку поляків – через покатоличення й спольщення автохтонного українського населення, з боку Росії – через повернення того ж населення до православ'я... Отже, жертвою цієї політичної боротьби за душі населення і був український народ Холмщини та Підляшшя, який жив своєю вірою і своєю церквою, як вірою в Бога, а не як знаряддя тієї чи іншої політики» [1, с. 246].

Вузол гострих проблем, так чи інакше пов'язаних з «упорствующими» Холмщини і Південного Підляшшя, який тоді отримав поширену назву «уніатського питання», набув неабиякого суспільного резонансу не тільки в межах Росії, але й у багатьох інших країнах, зокрема Західної Європи. Спроби його розв'язання розтягнулися на довгі десятиліття. Їх наслідки виявилися дуже болісними для переважної частини населення цього поліетнічного регіону, помітно ускладнили етноконфесійну ситуацію в ньому, зокрема спричинили поступовий перехід значної кількості колишніх уніатів до Римо-Католицької Церкви та їхню наступну полонізацію.

Заслуговує на увагу, що як у середовищі громадськості Росії, так і її державних діячів були особи, котрі не тільки володіли достовірною інформацією про засоби та методи прилучення уніатів Холмщини і Південного Підляшшя до Російської Православної Церкви, а й адекватно оцінювали реальний стан справ із наслідками цього прозелітизму. Зазначимо, що тільки окремі з них зважилися оприлюднити свою позицію в цьому питанні. Водночас тих, хто доклав зусиль, що вплинути хоча б на часткове виправлення його негативних наслідків, були одиниці [5, с. 177 - 185]. Так, 1888 р. видатний російський філософ В. Соловйов (1853-1900 рр.) у своїй статті «Русская идея» виступив не тільки з різкою критикою офіційного, казенного, «одержавленого» православ'я, а й різко засудив те, якими засобами Греко-Уніатська Церква була приєднана до Російської Православної. В ній він, зокрема, наголошував: «Ця тиранічна русифікація, тісно пов'язана зі ще більш тиранічним знищенням греко-уніатської церкви, являє собою воістину національний гріх, що важким тягарем лежить на совісті Росії і паралізує її моральні сили». З болем він констатував: «У Росії не вільна тільки російська совість... Від того занепадає релігійна думка, від того встановлюється мерзота спустошення на святому місці, і мертвенність духу заступає життя духу, і меч духовний – слово – іржавіє, скасований мечем державним, і перед

огорожею церковною стоять не грізні ангели Божі, що стережуть її входи та виходи, а жандарми і кварталні наглядачі як знаряддя державної влади – ці вартові нашого російського душеспасіння, вартові догматів Російської православної церкви, охоронці і керівники російської совісті» [15].

Особливе місце серед тих російських державних діячів, котрі не тільки засвідчили свою незгоду з урядовою політикою щодо уніатського населення Холмщини і Південного Підляшшя, а й зробили неабиякий внесок у те, щоб покращити його становище, належить Анатолію Федоровичу Коні (1844-1927 рр.) – видатному російському юристу, державному діячу, науковцю, талановитому судовому оратору та літератору.

А. Коні народився в Санкт-Петербурзі в сім'ї відомого театрального критика і водевіліста Ф. Коні та актриси і письменниці І. Юр'євої. Після закінчення гімназії він навчався на фізико-математичному факультеті Петербурзького університету, а потім закінчив юридичний факультет Московського університету. Довгі роки А. Коні перебував на службі в судово-прокурорському відомстві Росії, зокрема помічником секретаря Петербурзької судової палати, секретарем прокурора Московської судової палати, товаришем (заступником. – Авт.) прокурора окружного суду у Харкові та Санкт-Петербурзі, губернським прокурором у Самарі, прокурором окружного суду в Казані і Санкт-Петербурзі, прокурором і головою Петербурзького окружного суду, обер-прокурором кримінального касаційного департаменту Сенату. Від січня 1907 р. до жовтня 1917 р. А. Коні був членом Державної ради Російської імперії (з березня 1917 р. – Державна рада Росії. – Авт.). Після Жовтневого перевороту в Петрограді 1917 р. займався переважно викладацькою та освітянською роботою [4, с. 26].

Дослідники його біографії твердять, що хоча А. Коні не входив до тогочасного кола інтелігенції, опозиційно налаштованої щодо влади, але все ж неодноразово відкрито висловлював свою незгоду з каральною політикою царського уряду.

Судові процеси він вважав «школою для народу», що вчить, окрім поваги до закону, служінню правді та дотриманню норм людської гідності. А. Коні, за його власною самооцінкою, як суддя завжди намагався впроваджувати в життя ідею справедливості «в земні людські відносини», а як прокурор – «умів відрізнити злочин від нещасного випадку, а навіювання від правдивого свідчення». В своїх публічних виступах і наукових студіях він послідовно обстоював принцип повної незалежності судів від властей, а також наголошував, що практика їхньої діяльності має базуватися не на тимчасових уявленнях, а «на вічних і незмінних засадах правосуддя» [4, с. 26].

Теоретичні міркування А. Коні послідовно реалізовував у своїй практичній діяльності. Яскравим прикладом цього став проведений 1878 р. під його головуванням судовий процес у Петербурзькому окружному суді по обвинуваченню В. Засулич у замаху на вбивство петербурзького градоначальника, генерал-ад'ютанта Ф. Трепова. Тоді присяжні засідателі виправдали В. Засулич, а А. Коні підписав їхній вердикт. Хоча за це він опинився в тривалій офіційній опалі, але не поступився своїми переконаннями [4, с. 26].

Високий рівень професіоналізму, принциповість та стійкість А. Коні продемонстрував 1887 р., коли йому довелося розглядати низку касаційних справ уніатів Холмщини і Південного Підляшшя в карному касаційному департаменті Сенату, обер-прокурором якого він був призначений на початку 1885 р. Акцентуємо на тому, що проти цього призначення виступив обер-прокурор Синоду К. Побєдоносцев (1827 – 1907 рр.). Так, коли він дізнався, що міністр юстиції клопотався перед імператором Олександром III про призначення саме А. Коні обер-прокурором карного касаційного департаменту Сенату, то звернувся до нього з листом, де обґрунтував свій протест щодо його кандидатури. Він твердив, що призначення А. Коні на цю відповідальну посаду могло б «призвести до неприємного враження» у суспільстві, оскільки «у пам'ятній справі Віри Засулич» А. Коні, на його переконання, виявив «разюче безсилля». К. Побєдоносцева не влаштувало те, що «на посаді обер-прокурора касаційного департаменту в нього в руках будуть головні пружини карного суду Росії» [14, с. 114]. Ця пересторога всесильного тоді обер-прокурора Синоду своїм джерелом мала те, що в багатьох питаннях державного і громадського життя, зокрема

практики судочинства в країні, його погляди радикально розходилися з тим, як їхнє вирішення бачив А. Коні. Однак саме А. Коні, котрий мав неабиякий авторитет юриста, все ж обійняв посаду обер-прокурора карного касаційного департаменту Сенату.

Отже, попри гостре несприйняття його окремими дуже впливовими діями тогочасного політикуму як особи, котра була гідна цієї високої державної посади, вже 5 червня 1885 р. А. Коні в одному зі своїх приватних листів писав про свою нову роботу, що ця «справа цікава, жива», вона вповні наповнює його робочий час, а «при деякій енергії може благотворно вплинути на впорядковане ведення правосуддя і правильну трактовку закону» [8, с. 81]. Багато років поспіль А. Коні так із задоволенням пригадував свою службу в Сенаті: «...я віддався всіма силами душі і з напругою всіх фізичних сил праці обер-прокурора, якій я бажав надати впливового та благотворного характеру. Це, здається, й вдалося... Бували, звичайно, тривожні та важкі ситуації..., приходилося різко ламати застарілу сенатську практику, як, наприклад, у питанні про наклепи в пресі, чи воювати з режимом Победоносцева... по справах про злочини проти віри...» [7, с. 311-312].

Після переходу А. Коні на службу до Сенату почастишали його ділові зустрічі з обер-прокурором Синоду, але вони постійно викликали взаємне незадоволення. Труднощі їхнього спілкування були пов'язані з тим, що у підходах до вирішення багатьох принципових питань суспільного життя вони нерідко залишалися абсолютно різними. Так, К. Победоносцев категорично відкидав народне представництво, суд присяжних, свободу совісті тощо. Оскільки все це він називав «обманом», то А. Коні безпосередньо стикнувся з тим, як практично реалізувалося те, що тоді розумілося під віротерпимістю. Це була, зокрема, поширена практика переслідування розкольників і сектантів, а також різноманітних утисків щодо іновірців. Зокрема саме тоді все частіше порушувалися судові справи про образу віри та Церкви. А. Коні з цього приводу пізніше з гіркотою пригадував: «Я повинен зізнатися, що деякі вироки судів та касаційні з приводу них ухвали не могли не обурювати морального почуття». На його глибоке переконання, «Розтлінний вплив йшов з Петербурга двома шляхами: через обер-прокурора Святішого Синоду та через міністра юстиції за прихильного місцевого сприяння єпархіального начальства. Цей вплив... виявлявся у висловлюваннях загальних поглядів та керівних вказівок, через які на місцях починалося старання завжди не по совісті і часто не по розуму. Навіть на вищих шаблях судових сходів по кожній значній за об'ємом та значенням чи особі справі з вказаних мною категорій виникало питання: а що скаже з цього приводу Костянтин Петрович (Победоносцев. – Авт.), водночас у більшості випадків це означало: а що скаже та накаже государ?!» [7, с. 268]. Це було пов'язано з тим, що саме К. Победоносцев був тією постаттю російського вищого церковного середовища останнього двадцятиліття XIX – початку XX ст., котра багато в чому визначала внутрішню політику держави. Слід зазначити, що його не тільки остерігалися, а й навіть боялися як міністри, так і інші високопоставлені особи.

Дослідники життєвого шляху А. Коні наголошують, що багато душевних сил у нього віднімала «Довготривала, вперта позиційна – війна з обер-прокурором світлішого Синоду, котрий насаджував у Росії беззаконня в питаннях віри. У нього викликала гнів зневага обер-прокурора Синоду народу, серед якого він жив та іменем якого нещадно таврував народне представництво, пресу, свободу совісті» [2, с. 174]. Його не могли не обурювати твердження К. Победоносцева, котрий керував Синодом упродовж понад два десятиліття (1880 – 1905 рр.), що росіяни не потребують розвитку ні прав, ні самосвідомості. А. Коні писав про те, що він ставився зі зневагою і до людей, і до істинного людинолюбства, і до потреб Церкви, і навіть до самого російського народу. Він пізніше пригадував наступне про оцінку росіян К. Победоносцевим: «Що ви мені говорите про громадянський розвиток російського народу..., російський народ – це татарська орда, що живе замість повстанних юрт у кам'яних коритах» [2, с. 238].

Про обер-прокурора Синоду А. Коні висловлювався й наступним чином: «Це якийсь Мефістофель, зарахований по православному відомству» [2, с. 238]. Його він також називав «сірим превосходительством» та «великим інквізитором» [7, с. 264]. Щодо нього він писав й те, що він: «Могутній володар доль російської церкви і складу її ієрархії, він посилив поліційний

характер першої і наповнив другу бездарними і негідними особами, починаючи їх підносити саме тоді, коли вони відхилялися від своїх початкових моральних добрих рис або були представниками грубого порушення віротерпимості» [2, с. 174]. На його глибоке переконання, саме К. Победоносцев, коли обійняв посаду обер-прокурора Синоду, отримав можливість докласти зусиль до формування тих умов, «які робили з нашої церкви поліційний заклад, що умертвляв і життя, і віру народу» [7, с. 262]. З гіркотою він наголошував, що К. Победоносцев «намагався віддати розумовий розвиток простого російського народу в руки неосвіченого і лінивого, злиденного і зажерливого сільського духовенства» [7, с. 264].

Він вважав, що саме всесильний обер-прокурор Синоду був «насаджувачем» своєрідного місіонерства, яке можна було назвати словом «провокація» [7, с. 263]. Так, «Сумною картиною політичної та моральної помилки, спричиненої використанням церкви як політичної зброї», назвав А. Коні гоніння на іновірців, що заохочувалися ним [2, с. 237]. Зокрема він був переконаний, що гмінні ухвали 1874 - 1975 рр. уніатів Холмщини і Південного Підляшшя про їхнє бажання приєднатися до Російської Православної Церкви «були складені не тільки не добровільно, але стали результатом настійливого тиску й усілякого впливу, до погроз включно, з боку ближчого поліційного начальства» [13, с. 377]. З неприхованим сарказмом із цього приводу він відзначав, що виявив «зворушливе єднання мирового з'їзду з духовною консисторією» у справах, пов'язаних із тиском на уніатів [13, с. 377]. «Добровільне приєднання» 1875 р. уніатських парафій Люблінської і Сідлецької губерній до Російської Православної Церкви він пізніше назвав «адміністративним міражем», що був одним із багатьох, «які так довго спотворювали і життя, і моральний сенс російського суспільства» [11, с. 49].

Саме А. Коні доклав багато зусиль до того, щоб довести обер-прокуророві Синоду К. Победоносцеву незаконність дій місцевих судових органів щодо «упорствующих» уніатів Холмщини і Південного Підляшшя [13, с. 377]. Так, у січні 1888 р. у листі до університетського друга С. Морошкіна, котрий теж був юристом, він писав: «Всюди одна і та ж скорбота землі руської. А скорбота ця велика. Нинішнє царювання визначилося вповні. Государ (Олександр III. – Авт.) елементарно чесний, правдивий, але не розвинутий, тяжкий тілом та мисленням, недобрий, упертий та недовірливий. По суті всім одноосбно та абсолютно безконтрольно управляють міністри, випадкові люди, без заслуг в минулому, без гідності в сучасному. Законодавча діяльність стоїть, повсюдною є приниженість та холопство і круговий обман государя стосовно дійсності» [8, с. 99]. До цього він додавав, що «міцною стіною оточують впертого й обмеженого монарха» «хами», котрі «проскочили в міністри» [8, с. 100]. В цьому ж листі він також наголошував: «Мною ще більше незадоволені, оскільки я заявив, що всупереч тиску з боку губернатора Гурки, Победоносцева та архієпископа Леонтія, дам по знаменитих уніатських справах (обернувши силою уніатів у православ'я, від них вимагають підписок про те, що вони не будуть жити з дружинами (і дітьми), з якими повінчані за католицьким обрядом, і за невиконання цієї незаконної вимоги розлучають їх засобами поліції і порушують у найпідліших гмінних мирових суддів справи по 92-й статті з вироками до штрафів у 50 рублів і до ув'язнення на три місяці !) висновок про касацію вироків, які являють собою сором для судового відомства, хоча й отримали на підставі обману доповідача милостиву резолюцію государя. Сюди виписані тепер прокурор Палати і голова мирового з'їзду, щоб переконати, між іншим, мене в необхідності утримати цей незаконний порядок, але це ні до чого не призведе! Поки я обер-прокурор... Я можу загинути службово в цьому зіткненні, але поступитися не можу. Потрібно ж мати страх не людський, а божий у душі своїй» [8, с. 100-101].

А. Коні зрештою все ж зумів переконати обер-прокурора Синоду в незаконності дій місцевих судових органів стосовно «упорствующих» уніатів, хоча він добре знав, що вони цілком влаштували як цю вищу церковну інституцію країни, так і її очільника. Саме тому К. Победоносцев, котрий був страшенно незадоволений тим, що йому довелося капітулювати в цьому питанні, дорікав А. Коні: «...ми з такими труднощами налагоджували церковну справу в Польщі, а Сенат збирається нам палки в колеса вставляти» [13, с. 377].

Водночас є вагомі підстави для твердження, що К. Победоносцев володів докладною інформацією про те, яким чином було здійснено приєднання уніатської Холмської єпархії до

російського православ'я. Про це йшлося в одному з його приватних листів від 12 вересня 1880 р, тобто задовго до того, як окремі аспекти «уніатського питання» розглядалися під керівництвом А. Коні у карному касаційному департаменті Сенату. В ньому обер-прокурор Синоду, зокрема, визнавав: «Холмська справа дуже тонка і складна, а для її вирішення і спрямування ми не дали нічого, крім загальної консисторської і синодальної мертвої машини. І коли живий організм потрапив у ці мертві колеса, з нього утворилася тепер потворна маса – паперів, наповнених плітками, інтригами та обрядовістю». Отже, він, котрий у своїй приватній переписці не раз уміщував вирази на кшталт, «Синод – стояча вода», «попівський формалізм», «з попами та архієреями толку немає» [6, с. 12], тобто не тільки цинічно, а й презирливо ставився до православного кліру, особливо його ієрархії, вважав насилля в релігійній царині прийнятним засобом зміцнення засад російського православ'я - основи самодержавства.

Акцентуємо, що все ж зрештою, 1890 р., тобто через 15 років після злочасного добровільного «возз'єднання» уніатів Холмщини і Південного Підляшшя з Російською Православною Церквою, попри тиск з боку обер-прокурора Синоду на Сенат розпорядженням останнього настирливе переслідування уніатів було припинене [17]. Зрозуміло, що це сталося й завдяки принциповій позиції А. Коні як обер-прокурора карного касаційного департаменту Сенату. Своєрідною «розплатою», тобто покаранням А. Коні за принциповість, виявлену в захисті релігійних прав «упорствующих» уніатів Холмщини і Південного Підляшшя, що трактувалася його недоброзичливцями, зокрема К. Победоносцевим, як «шкідливий і руйнівний для православної церкви напрям», стало те, що в червні 1891 р. він вимушений був за «власним бажанням» звільнитися від обов'язків обер-прокурора карного касаційного департаменту Сенату і був призначений сенатором. Але вже через рік, коли знову виникло питання про претендента на вакансію обер-прокурора цього департаменту Сенату, саме А. Коні запросили на цю посаду. І хоча в цей час він був уже розчарований своєю діяльністю як сенатора, але все ж дав згоду і в жовтні 1892 р. знову був призначений очолювати цей департамент Сенату. А. Коні остаточно пішов у відставку з цієї посади 1896 р., але залишався сенатором до 1900 р.

Непохитність «упорствующих» уніатів Холмщини і Південного Підляшшя, тобто їх опір жорстокому та брутальному прозелітизму, а також принципова позиція окремих громадських та державних діячів, зокрема А. Коні, щодо необхідності невідкладного вирішення низки гострих питань, пов'язаних з їх віросповідною невизначеністю, справили вплив на те, що 2 липня 1898 р. імператор Микола II наклав свою резолюцію на «Правила для керівництва при розгляді і вирішенні віросповідних справ про колишніх грекоуніатів Холмсько-Варшавської єпархії» [12, с. 517-519]. Аналіз цього документа, розробленого Синодом і завізованого імператором, дає підстави для твердження, що багатолітня боротьба «упорствующих» холмщаків та підляшан призвела до певного полегшення становища частини з них, оскільки вони отримали можливість уникнути примусового прилучення до російського православ'я. І хоча в ньому явні переваги надавалися православному віросповіданню перед, зокрема, римо-католицьким, а процедура «виключення» осіб, тобто колишніх уніатів, «з числа православних парафіян» була дуже складною й обтяжливою, але це все ж була перемога всіх тих, хто впродовж багатьох років докладав зусиль до того, щоб хоч частково виправити ті помилки, які були допущені під час інкорпорації уніатської Холмської єпархії Російською Православною Церквою [16, с. 234-235].

Найгостріша фаза драматичної боротьби «упорствующих», тобто тих уніатів Холмщини і Південного Підляшшя, котрі не воліли перейти до російського православ'я, з владними структурами країни тривала до 17 квітня 1905 р., коли імператор Микола II підписав указ «Про зміцнення засад віротерпимості» [10, с. 211-214]. В ньому, зокрема, йшлося: «Визнати, що відпадиння від православної віри в інше Християнське сповідання або віровчення не підлягає переслідуванню і не повинне тягти за собою будь-яких невігідних стосовно особистих чи громадянських прав наслідків, водночас відпала по досягненні повноліття особа визнається приналежною до того віросповідання або віровчення, яке вона для себе обрала» [10, с. 212]. Ним ледь не відразу скористалися приблизно 200 тис. колишніх уніатів, які 1875 р. унаслідок

використання владою сили та облуди були приєднані до Російської Православної Церкви. Вони перейшли до Римо-Католицької, оскільки в цей час у межах Російської імперії Греко-Уніатської Церкви офіційно не існувало, а з часом у переважній більшості полонізувалися.

Висновки. Отже, справдилися перестороги тих громадських і державних діячів Росії, котрі адекватно оцінювали стан справ із прилученням уніатів Холмщини і Південного Підляшшя до Російської Православної Церкви та докладали зусиль до хоча б часткового виправлення його негативних наслідків. Серед них особливе місце належить Анатолію Федоровичу Коні – видатному російському юристу, борцю з релігійним насиллям у всіх його виявах.

Література

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т, 5 кн. – Репр. відтворення вид. 1954 р. / І. Власовський. – К.: Либідь, 1998. – Т.3. – (XVIII – XX ст.). – 360 с.
2. Высоккий С. А. Кони / С. Высоккий. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 429 с.
3. Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. – С. Петербург: Типо-литография И.А. Ефрона, 1895. – Т. XV. – 960 + II с.
4. Енциклопедія історії України: У 10 т / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – 568 с.
5. Ідзьо В. Українська греко-католицька церква на шпальтах громадсько-політичного часопису українців Росії «Украинская жизнь» / В. Ідзьо // Історія релігії в Україні: Науковий щорічник. – Кн.1. – Львів: Логос, 2000. – С. 177 – 185.
6. К истории воссоединения униатов Холмской епархии. Записки и воспоминания Протоиерея Николая Николаевича Ливчака. С портретом и биографией автора. Издание И.Н. Ливчака. – Вильна: Типография «Русский почин», 1910. – 162 с.
7. Кони А.Ф. Собрание сочинений: В 8 т. – Т.2. / А.Ф. Кони. – М.: Юридическая литература, 1966. – 503 с.
8. Кони А.Ф. Собрание сочинений: В 8 т. – Т.8. / А.Ф. Кони. – М.: Юридическая литература, 1969. – 527 с.
9. Ларин А.М. А.Ф. Кони – судебный деятель / А.М. Ларин. – М.: Знание, 1988. – 64 с.
10. Об укреплении начал веротерпимости // Волыньские Епархиальные Ведомости. – 1905. – №14. – Ч. офиц. – С. 211-214.
11. Олійник П. Лихоліття Холмщини й Підляшшя: (Шлях культурно-національного розвитку Холмщини й Підляшшя в XIX і XX ст.) / П. Олійник. – Прага: Накладом видавництва «Пробоем», 1941. – 120 с.
12. Правительственные распоряжения. Высочайшие повеления. Правила для руководства при рассмотрении и решении вероисповедных дел о бывших греко-униатах Холмско-Варшавской епархии, начертанные Святейшим Синодом и Высочайше одобренные во 2-й день июля 1898 года // Волыньские Епархиальные Ведомости. – 1898. – № 24. – Ч. офиц. – С. 517 – 519.
13. Русское православие: вехи истории / Науч. ред. А.И. Клибанов. – М.: Политиздат, 1989. – 719 с.
14. Соловьев В. Русская идея [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.vehi.net/soloviev/russianidea.html>.
15. Стоколос Н.Г., Шеретюк Р.М. Драма Церкви (До історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Російській імперії та викорінення її духовно-культурних надбань): Монографія / Передмова П.Л. Яроцького. 2-ге видання, перероблене та розширене / Н.Г. Стоколос, Р.М. Шеретюк. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 348 с.
16. Центральний державний історичний архів України в Києві. – Ф. 442. – Оп. 842. – Спр. 476. Переписка с департаментом духовных дел и Волыньским губернатором о перемещении и увольнении с должности ксендзов в приходах Подольской и Волыньской губерний, способствовавших переходу лиц православного вероисповедания в католическое.

Nadia Stokolos

Protection of russian lawyer A. F. Koni religious rights «uporstvuyuschyh» uniate Holm and South Podlasie (80 - 90-ies. XIX century)

Using the sources and scientific literature, the author examines the contribution of prominent Russian lawyer, state and public figure Anatoly Koni in defense of religious rights "uporstvuyuschyh" Holm and Southern Podlasie, ie Uniate that after the official "reunification" Uniate Chelm diocese of the Russian Orthodox Church (1875) do not consider themselves Orthodox.

Keywords: Russian Orthodox Church, Greek-Uniate Church, «uporstvuyuschyh» Uniates, the Synod, the Senate Kholm and Southern Podlasie.

Надійшла до редакції 5.10.2015 р.